

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', יחידת לימוד אחת, קיץ 2008

שאלונים: 220,022105

**מוגש על-ידי: רענן נוימרק, שמואל הירש, ושמעון ביטון
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע**

פרק ראשון- יחידת מבוא: 1870-1920

על הנבחן לענות על שלוש מהשאלות 1-5

שאלה מספר 1

שינוי אחד בתחום המדע הוא: התפתחות תורת החיסונים וגילוי החיסון למחלת הכלבת ואבעבועות שחורות.

שינוי אחד בתחום הטכנולוגיה הוא: המצאת מנוע הקיטור ובעקבותיו פיתוח הרכבת.

הרכבת, שהופיעה לראשונה ב-1830 שינתה את פני התחבורה בצורה דרמטית: מושגי המרחק והזמן השתנו באופן מהפכני. כעת יכלו בני האדם להגיע ברכבת בתוך זמן קצר ובאופן בטוח מהכפר לעיר, מעיר לעיר ומקצה אחד של המדינה לקצה אחר. דרך שנמשכה ימים רבים נעשתה כעת בתוך שעות. בתוך זמן קצר נפרשה באירופה רשת ענק של מסילות ברזל. הרכבת שינתה את מנהגי היום יום: החופשה והנופש הפכו למצרך המוני בזכות הרכבת. בנוסף, הביאה הרכבת גם לשינוי פני התחבורה בתוך הערים עצמן: בפרויז ובלונדון החלו לפעול חשמליות ורכבות תחתית (מתחת לאדמה).

השפעת השינויים בטכנולוגיה בתחום הכלכלה:

השינוי העיקרי בתחום הכלכלה באירופה היה המעבר מחקלאות לתיעוש. פיתוח מנוע הקיטור והכנסת מיכון לחקלאות גרמו למיליוני בני אדם לנטוש את החקלאות ולהתרכז בערים תעשייתיות חדשות שצמחו במהירות. הגירת מיליוני בני אדם לערים הפכה אותן למרכזי צריכה עצומים ותרמה להתפתחות המסחר, הבנקאות, הבניה הבידור והשירותים.

תוצאה נוספת של השינויים במדע ובטכנולוגיה בתחום הכלכלה הייתה עלייה דרמטית בתל"ג (תוצר לאומי גולמי) של יבשת אירופה שצמח פי 3 בשנים 1830-1914. הגידול המרשים בתוצר הוביל לעלייה ברמת החיים של חלק מהאוכלוסייה.

השפעת השינויים בטכנולוגיה בתחום החברה:

בעקבות ירידת מרכזיותה של החקלאות באירופה ירד גם כוחה של האצולה המסורתית (אצולת הקרקע) ועלה מעמדם של בעלי ההון (תעשיינים, סוחרים גדולים, ובנקאים). במקביל הלך והתרחב המעמד הבינוני באירופה, כשהוא הופך לגורם כלכלי וחברתי מוביל. ההתפתחות הנרחבת בתעשייה יצרה מעמד חדש- מעמד הפועלים, שהפך למעמד הרחב ביותר בחברה (כפי שהיו האיכרים לפני המהפכה התעשייתית).

תנאי העבודה בתעשייה היו קשים ביותר: שעות עבודה רבות, שכר נמוך ועבודת ילדים. על רקע זה החלו מחאה חברתית ומאבק באמצעות מפלגות פועלים ואיגודים מקצועיים, שיזמו שביתות שנועדו להעלות את שכר העובדים ולשפר את תנאי העסקתם. בבריטניה ובגרמניה, שהיו המדינות המתועשות ביותר באירופה, נחקקו לראשונה חוקי עבודה ורווחה. גרמניה הייתה הראשונה שהנהיגה חוק ביטוח זקנה, ביטוח מחלה, וביטוח תאונות (1881). ב-1911 נחקקו בבריטניה שורת חוקים שקבעו חצי יום שבתון בשבוע, חוק ביטוח לאומי שביטח את כל האוכלוסייה העובדת מפני מחלות והעניק טיפול רפואי חינם וקצבת זקנה. עבודת ילדים ונשים במכרות הפחם בבריטניה נאסרה, יום העבודה של נשים הוגבל לעשר שעות וגיל העבודה של ילדים הוגבל גם הוא. בתוך זמן קצר נחקקו חוקים דומים במדינות רבות במערב אירופה (בצרפת, אוסטריה, שווייץ, בלגיה, הולנד ואיטליה).

על הנבחן היה לענות על השפעה של אחד מהשינויים באחד מהתחומים.

שאלה מספר 2

שני ביטויים של השתלבות היהודים במדינות אירופה:

ביטויי שילוב בכלכלה:

משפחות רוטשילד ומנדלסון היהודיות היו ממשפחות הבנקאים העשירות באירופה. בענף הספנות הגרמני תפס היהודי אלברט בלין את המקום הראשון. מתוך 642 בנקים בפרוסיה 550 היו בבעלות יהודית. ב-1907 היו 15 אחוז מעורכי הדין ו-6 אחוז מהרופאים בגרמניה יהודים, בזמן שאחוז היהודים בכלל האוכלוסייה עמד על 0.5 אחוז בלבד.

ביטויי השילוב בפוליטיקה:

בצרפת נבחר עורך הדין היהודי יצחק כרמייה לנציג בפרלמנט ושימש שר המשפטים במשך תקופה מסוימת. היהודייה רוזה לוקסמבורג הייתה ממנהיגיה של המפלגה הסוציאליסטית בגרמניה.

הגורם המרכזי להשתלבות הוא: שוויון הזכויות בחוק אותו קיבלו היהודים במדינות מרכז ומערב אירופה - אמנציפציה. לראשונה, קיבלו היהודים שוויון זכויות בחוק בעקבות המהפכה הצרפתית ובתוך זמן קצר נהנו משוויון זכויות גם יהודי אוסטרו-הונגריה, בריטניה, גרמניה, בלגיה, הולנד ומדינות נוספות במערב ומרכז היבשת. שוויון הזכויות בו זכו היהודים במרכז ומערב אירופה הוביל להשתלבותם בחברה הסובבת. היהודים השתלבו בכלכלה, בבנקאות, במסחר, בתעשייה ובמקצועות חופשיים. יהודים השתלבו בפוליטיקה ושימשו חברי פרלמנט ושרים, ויהודים השתלבו גם בתחומי התרבות והאמנות.

שאלה מספר 3

על הנבחן היה לציין שני גורמים לצמיחת התנועה הציונית במחצית השנייה של המאה ה-19:

1. **התעוררות לאומית באירופה-** במחצית השנייה של המאה ה-19 עוברת אירופה כולה גל של התעוררות לאומית. תנועות לאומיות שפעלו להשיג עצמאות לעמיהן קמו באיטליה, בגרמניה, בקרב העמים הסלאביים ועמים נוספים. היהודים, שהיו עדים להתפתחות לאומית זו ולמאבקם לעצמאות של העמים באירופה שאפו גם הם להקים מדינה עצמאית.
2. **אכזבה מהאמנציפציה-** במרכז ובמערב אירופה קיבלו היהודים שוויון זכויות בחוק-אמנציפציה. היהודים השתלבו בחברה הכללית וקיוו להפוך לאזרחים שווים במדינותיהם, אך בתוך זמן קצר התברר שלמרות שוויון הזכויות נמשכת אפליית היהודים ובפועל הם נחשבים "אזרחים סוג ב'". רבים מהיהודים ובעיקר המשכילים שבהם, התחילו לחפש פתרון לאומי למצוקותיהם- הקמת מדינה יהודית עצמאית.
3. **התגברות האנטישמיות-** בשליש השלישי של המאה ה-19 גוברת האנטישמיות במזרח ובמערב אירופה. ברוסיה סובלים היהודים מפרעות אלימות (פוגרומים) ועלילות דם ובמערב אירופה מתחזקת "האנטישמיות הקרה": היהודים מופלים לרעה מבחינה חברתית, בעיתונים מופיעות קריקטורות אנטישמיות ומפלגות בעלות מצע אנטישמי זוכות לייצוג מכובד בפרלמנטים באירופה. במצב עניינים זה מתחילים היהודים לחפש פתרון לאומי למצוקותיהם - הקמת מדינה יהודית עצמאית.

שאלה מספר 4

המטרה של התנועה הציונית על פי תוכנית באזל (1897):

הקמת בית מולדת לעם היהודי בארץ ישראל באופן חוקי בהתאם למשפט הבינלאומי.

על הנבחן היה לציין שני אמצעים להשגת התוכנית:

1. יש ליישב את ארץ ישראל ביהודים חקלאים- עובדי אדמה ואנשי תעשייה.
2. יש להקים סניפים של התנועה הציונית בארצות מרכזיות שבהן יושבים היהודים, שיפעלו באופן חוקי לאסוף מקורות מימון להגירה היהודית לארץ ישראל, להתיישבות ולפעילות הציונית.
3. יש להפיץ את הרעיון הציוני בקרב העם היהודי בארצות הגולה במטרה לחזק את הרגש הלאומי ואת התודעה הלאומית בקרב היהודים.
4. יש לבצע עבודת הכנה כדי לקבל את הסכמת המעצמות להגשמת התוכנית הציונית- יש לפעול להשגת צ'ארטר.

שאלה מספר 5

המטרה של הנשיא וילסון בחיבור "14 הנקודות":

מסמך 14 הנקודות של נשיא ארצות-הברית וילסון פורסם ב-8 בינואר 1918, כעשרה חודשים לפני תום מלחמת העולם הראשונה. מסמך 14 הנקודות היווה את ה"אני מאמין" המדיני של נשיא ארצות-הברית ביחס לסדר העולמי הרצוי עם תום הקרבות באירופה.

גישתו של וילסון הייתה לנסות ולפתור את המחלוקות באירופה במטרה להבטיח שלום יציב לאורך זמן.

וילסון שאף לראות ביצירתו של סדר עולמי חדש שבמרכזו "חבר הלאומים" – ארגון בינלאומי שיתפקד כמנגנון לפתרון המחלוקות המדיניות בין מעצמות העולם. המסמך מבטא את שאיפתו של וילסון לבסס את הדמוקרטיה ועקרונותיה בעולם, גם מחוץ לגבולות ארצות-הברית.

על הנבחן היה לציין שני סעיפים מהמסמך:

- **סעיפים 5-1:** בחמשת הסעיפים הראשונים מתייחס וילסון לאותן נקודות שהיוו לפי תפיסתו את הגורמים העיקריים לפרוץ מלחמת-העולם הראשונה: מערכת הבריתות החשאיות באירופה, חומות המכס בסחר הבינלאומי, מרוץ החימוש האגרסיבי שהתנהל בין המעצמות והמרוץ אחר מושבות.
- **סעיפים 13-6:** שמונה סעיפים אלה עוסקים בהחזרת שטחים ובשינויים טריטוריאליים (למשל, החזרת שטחי אלזס ולורייין לריבוניות צרפתית), מתן עצמאות למיעוטים לאומיים, הענקת עצמאות לפולין, שייט חופשי לכל מדינות העולם במיציאת הדרדנלים ועוד.
- **סעיף 14:** בסעיף זה קורא וילסון להקמתו של ארגון בינלאומי שתפקידו לפתור את המחלוקות הפוליטיות והטריטוריאליים בין המדינות בדרכי שלום וללא שפיכות דמים.

פרק שני- בניין הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל והיחסים בין יהודים,

ערבים ובריטים בין שתי מלחמות העולם

על הנבחן לענות על שאלות באחת משתי האפשרויות
אפשרות א' או אפשרות ב':

אפשרות א'

על הנבחן לענות על שלוש שאלות: על אחת משאלות הנושא על שנות ה-20, ועל שתיים משאלות הגישור על שנות ה-30.

שאלות נושא: ארץ-ישראל בשנות ה-20

שאלה מספר 6- בניין הבית הלאומי בשנות ה-20

א. להלן תיאור התפתחותו של הישוב היהודי בארץ ישראל בתחומי ההתיישבות העירונית והמוסדות הלאומיים והסבר כיצד התפתחות זו חיזקה את היסודות לבניין הבית הלאומי בארץ ישראל.

מוסדות לאומיים אסיפת הנבחרים והועד הלאומי:

אסיפת הנבחרים: אסיפת הנבחרים הייתה מעין פרלמנט שהיה אמור להיבחר אחת לארבע שנים. סמכויות האספה היו לגבות מיסים ליתומים, לאסוף תרומות לטיפול בחולים ולתמוך בפעילות של הרבנות הראשית ושל מוסדות הוועד הלאומי. ב-1920 נערכו הבחירות לאסיפת הנבחרים הראשונה שהייתה האסיפה המייסדת. באסיפה זאת היו חברים 71 חברים. לאסיפת הנבחרים בחרו כל חברי כנסת ישראל (אזרחים יהודים ארץ ישראלים) מגיל 20 ומעלה. אסיפת הנבחרים הראשונה קבלה את חוקת הקהילות שהעניקה לה אוטונומיה רחבה בכל הקשור לניהול עניני הישוב היהודי כוללת הטלת מיסים והשתייכות חובה למוסדות כנסת ישראל. הבריטים מצדם הגבילו את אסיפת הנבחרים לארגון שמטרתו סידור ענייניהם הדתיים של התושבים היהודים בתוספת פעולות סעד ורווחה וללא יכולת לאכוף על כל יהודי ארץ ישראל את חובת ההצבעה וההשתייכות לכנסת ישראל ולאסיפת הנבחרים בפרט. **הועד הלאומי:** הועד הלאומי נבחר על ידי אסיפת הנבחרים ושימש מעין ממשלה למדינה שבדרך. להלן תפקידיו המרכזיים:

- גוף מבצע של החלטות אסיפת הנבחרים.
- השגחה וטיפול בענייני כספים והנהלה של הישוב העברי בארץ ישראל.
- הועד הלאומי הוסמך לרכוש בשם כנסת ישראל (נציגות הישוב העברי בארץ) קרקעות לשם חיזוק ההתיישבות היהודית בארץ ישראל.
- קידום העלייה לארץ ישראל יחד עם גופים אחרים כמו הסוכנות היהודית.
- הועד הלאומי שימש כרשות מבצעת של הישוב היהודי בתחומים של רווחה, פנים, חינוך, בריאות ודת.

מוסדות אלו סייעו להפיכתו של הישוב היהודי בארץ ישראל לקהילה פוליטית בעל יכולת ניהול עצמי. בזכות פועלם של מוסדות אלה ושל ארגונים נוספים הפך הישוב היהודי בארץ ישראל למדינה שבדרך.

הישגי הישוב היהודי בתחום ההתיישבות העירונית:

בשנות העשרים חלו התפתחויות חשובות בפיתוחו של הישוב העירוני בארץ ישראל. להלן ההתפתחויות המרכזיות.

- בניית עיר חדשה – עפולה, שמוקמה בלב עמק יזרעאל, הייתה הניסיון הראשון להקים באופן מתוכנן עיר עברית. בעפולה תוכננו הקמתם של מרכזי תעשייה מלאכה ומסחר, שיספקו את צרכיהם של תושבי צפון הארץ כולה. העיר אמנם הוקמה אך

- למרות עבודות התשתית הרבות לא הספיקו המשאבים להקים את המרכזים התעשייתיים והמסחריים ותושבים רבים נותרו חסרי תעסוקה.
- הקמת שכונות עבריות חדשות בשלוש הערים הגדולות- בשלוש הערים הגדולות ירושלים, חיפה ותל אביב נבנו שכונות חדשות. כך למשל בירושלים נבנו שכונות בית הכרם ותלפיות, בחיפה - שכונות הדר כרמל נווה שאנן ובת גלים. גם בתל אביב חלו התפתחויות אליהן נתייחס בסעיף הבא.
- כשליש מהעולים החדשים הגיעו לתל- אביב ופיתחוה. עיקר ההתפתחות היה בימי העלייה הרביעית, רוב עולי העלייה הרביעית פנו לערים הגדולות, שם השתקעו ושם התפרנסו. העיר תל אביב שמנתה בשנת 1922 חמשת אלפים איש גדלה באופן משמעותי כך שבשנת 1925 היו בה ארבעת אלפים איש. חוץ מהגידול הדמוגרפי בתל- אביב, חל שינוי משמעותי באופייה של העיר. מעיר גנים קטנה הפכה תל- אביב, מבחינת אופייה לעיר של ממש. נבנו שכונות חדשות, סגנון הבניה הפך לאירופאי נוספו עשרות בתי מלאכה, מפעלים ומסעדות וחשוב לא פחות נוצרה בתל אביב מנטאליות עירונית בורגנית של צריכה חומרית ותרבותית. תנופת הפיתוח שעברה על העיר תל אביב הייתה גדולה מאוד. העולים החדשים שהביאו איתם הון פרטי רב (בשנת 1925 אומדן ההון היה כשני מליון לא"י הרבה יותר מההון הלאומי שזרם לארץ) השקיעו את מרבית ההון בתל אביב. מספר מפעלי התעשייה בעיר גדל פי שניים ויותר עד סוף 1925 ומספר הפועלים פי שלשה עד לסוף שנה זו. בתל אביב קמו גם מפעלים גדולים כמו מפעל הטכסטיל לודג'יה ומפעל פרומין לביסקוויטים ועוד. מבחינה תרבותית עברה תל אביב מהפך של ממש. לעיר התקבצו גדולי הספרות העברית שעלו לארץ ישראל. המשורר חיים נחמן ביאליק, שאול טשרניחובסקי, אורי צבי גרינברג זלמן שניאור ואחרים. העיר הפכה למרכז מו"לות והועברו אליה הוצאות ספרים חשובות מחו"ל. כמו כן התפתחה בעיר תרבות התיאטרון. תיאטרון האוהל נוסד בשנת 1925 כמבטא את התרבות הפועלית. תיאטרון הבימה על שחקניו עלה מרוסיה והשתקע בארץ ישראל, בשנת 1923 נוסדה בתל אביב האופרה הארץ ישראלית והתזמורת הסימפונית הארץ ישראלית קמה בתל- אביב בשנת 1927. תל- אביב הפכה למרכז הפוליטי של הישוב. בנין הועד הפועל של ההסתדרות קם בעיר תל אביב כמו גם מוסדות לאומיים נוספים.

הישגי הישוב היהודי בתחום ההתיישבות העירונית היו חלק מתהליך בניית בית לאומי יהודי המבוסס על התיישבות בכפר ובעיר, ביסוסה של תרבות עברית עצמאית ומודרניסטית, ויצירת תשתית כלכלית חזקה שאפשרה מאוחר יותר הקמת מדינה מאורגנת ומסודרת.

ב. להלן גורמים שסייעו להתפתחות הישוב היהודי בארץ ישראל במהלך שנות העשרים :

1. **העלייה היהודית לארץ ישראל בשנות העשרים הביאה לחיזוקו הכמותי והאיכותי של הישוב היהודי בארץ.** בשנות העשרים הגיעו לארץ ישראל שתי עליות גדולות- העלייה השלישית והעלייה הרביעית. שהביאו לארץ מאה אלף עולים-יהודים נוספים. מעבר לזאת באותה התקופה התפתחו בארץ ישראל מוסדות הישוב היהודי הלאומי קרי מוסדות כנסת ישראל: אסיפת הנבחרים והועד הלאומי. מוסדות אלה ציינו את העובדה כי הישוב היהודי הפך לקהילה פוליטית מודעת. מוסדות אלה יחד עם הסוכנות היהודית- ממשלת העם היהודי עשו רבות למען חיזוק הישוב מבחינה פוליטית, למען חיזוק העלייה היהודית לארץ וביסוס קליטת יהודים בארץ ישראל. ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל הפכה לארגון טוטאלי הדואג למרכז הפעילות הכלכלית חברתית של הישוב, להגנה על העובדים, להקמת מפעלים חדשים ולחיזוקו של הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי בארץ ישראל.
2. **חיזוק ההתיישבות החקלאית והעירונית בשנות העשרים-** שנות העשרים הביאו לגאולת עמק יזרעאל וליצירת שתי צורות התיישבות חדשות- הקבוצה הגדולה- הקיבוץ ומושב העובדים. הקבוצה הגדולה הייתה משק סוציאליסטי, מבוסס על ריבוי ענפים, בנוי על קרקע לאומית שראה עצמו חלוץ בכל התהליך של בניוי אומה. הקיבוץ יישם את ערכיה של תנועת העבודה הארץ ישראלית: שילוב של סוציאליזם ולאומיות. מושב העובדים גם הוא היה בעל אופי סוציאליסטי למחצה. והתבסס על חלוקת פיסות אדמה למתיישבים, התקיימו במושב עזרה הדדית, עבודה עברית ושיווק משותף של הסחורה. בימי העלייה השלישית ובמיוחד בימי העלייה הרביעית התחזקה מאוד ההתיישבות העירונית. העיר תל- אביב הפכה למרכז כלכלי תעשייתי ופוליטי ותרבותי של הישוב. קמו בה ובערים האחרות מפעלי תעשייה רבים. יתר על כן, לצד משק העובדים נוצר משק פרטי מאוד מפותח.
3. **המאורעות-** אחד מתוצאות מאורעות תרפ"א הוא הקמת ארגון ההגנה כארגון הגנה כלל ארצי שימלא בעתיד תפקיד של צבא המדינה בדרך. המאורעות גם הביאו את הישוב להכרה כלכלית בצורך לנתק את התלות מהמשק הערבי- באותה תקופה החלה יצירתה של מערכת משקית דואלית משק יהודי מפותח לצד משק ערבי מסורתי. המשק היהודי המפותח היה גורם מפתח ביצירתו של ישוב עצמאי מבחינה כלכלית ופוליטית.
4. **שלטון המנדט-** הנציבים הבריטים העליונים הראשונים פעלו רבות למען הבית הלאומי. הם קבעו מכסות עלייה נדיבות, הכירו במוסדות הפוליטיים של הישוב, סייעו ושיתפו פעולה עם ההסתדרות הציונית בכל הקשור לרכישת קרקעות על ידי

יהודים מידי ערבים וסייעו לשוב מבחינה כלכלית במיוחד על ידי אספקת עבודות ציבוריות הן בימי העלייה השלישית והן בימי העלייה הרביעית.

שאלה מספר 7- "מחנה הפועלים" והמחנה האזרחי

א. על פי דבריו של דוד בן גוריון, למחנה הפועלים תפקיד היסטורי בבניין הבית הלאומי היהודי. מחנה זה הוא החלוץ המוביל את כל הישוב היהודי לעבר הקמתה של חברת מופת ציונית-סוציאליסטית בארץ ישראל. נכונים לו תפקידים רבים ומגוונים בכל הקשור להתיישבות, להקמת מסגרות כלכליות לכיבוש אזורי ארץ רחוקים וביצירת כוח המגן העברי בארץ ישראל.

מחנה זה תרם תרומות חשובות ופעל פעולות חשובות ליישום יעדים אלה. נציג ונדגים שלש פעולות:

- **פעולה במסגרת הקמת מסגרות חברתיות כלכליות**- בשנת 1920 הקים מחנה הפועלים את ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל. ארגון זה היווה מצד אחד ארגון גג של כל ההתאחדויות המקצועיות של פועלי ארץ ישראל. מאידך גיסא היה ארגון זה נשא של התפתחות תעשייתית נרחבת על סמך עקרונותיו של מחנה הפועלים. בין השאר הקימה ההסתדרות את חברת הבנייה "סולל בונה", את "בנק הפועלים" את חברת "ניר" שבבעלותה היו כל המשקים החקלאיים של ההתיישבות העובדת בארץ. ההסתדרות הקימה את זרם חינוך העובדים של מחנה הפועלים שחינך לערכים ציוניים סוציאליסטיים.
- **פעולה בתחום הביטחון**- בשנת 1920 הוחלט בועידת ההסתדרות על הקמת ארגון ההגנה. כארגון כלל ארצי לשמירה על הביטחון היום יומי של הישוב בארץ ישראל. כמו כן שימש ארגון ההגנה כצבא המדינה בדרך ומילא במשך השנים תפקידים חשובים בקונפליקט היהודי-ערבי היהודי-בריטי לשם זירוז הקמתה של המדינה היהודית בארץ ישראל.
- **פעולה בתחום ההתיישבות החקלאית**- בשנות העשרים קמו בארץ ישראל שתי צורות התיישבות ציוניות סוציאליסטיות: הקבוצה הגדולה- הקיבוץ ומושב העובדים. הקיבוצים ומושבי העובדים הראשונים הוקמו על אדמות עמק יזרעאל, על קרקע לאומית ושלבו מרכיבים סוציאליסטיים שיתופיים עם אידיאולוגיה ציונית לאומית.

ב. עיקרי המחלוקת בין מחנה הפועלים לבין המחנה האזרחי בשאלת חלוקת ההון הלאומי:
מחנה הפועלים בראשות בן גוריון, מפלגות הפועלים וההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל דגל ביצירת חברה שוויונית מבחינה כלכלית. שוויונית זו באה לידי ביטוי בנקודות הבאות:

- מתן עדיפות להון הלאומי על פני ההון הפרטי
- האדמות בארץ ישראל הן אדמות לאום וההתיישבות בהן תהיה על בסיס סדר עדיפויות לאומי
- יש לחלק את ההון הלאומי באופן שוויוני
- מעמד הפועלים העברי הוא הנשא העיקרי של המהפכה הלאומית ויש להגן על זכויותיו.

המחנה האזרחי שהורכב מגופים בורגניים כמו התאחדות הסוחרים, התאגדות בעלי המלאכה ארגון בעלי הבתים (רק בשנת 1931 הקימו גופים אלה מפלגה פוליטית מפלגת הציונים הכלליים) ואת המפלגה הרוויזיוניסטית שקמה ב-1925, דגל בקדימות תפיסת העולם הקפיטליסטית בורגנית על פני הסוציאליסטית שוויונית.

את השקפתו של מחנה זה בתחום של הון וכלכלה ניתן לסכם בנקודות הבאות:

- יש לטפח את ההון הפרטי בארץ ישראל על ידי מכירת אדמות למשקיעים ובעלי הון.
- יש להעדיף את התעשייה הפרטית על פני התעשייה הציבורית ולאפשר הקמתם של מפעלים פרטיים.
- יש לאסור את זכות השביתה של הפועלים ולהכפיף את האינטרסים של מעמד הפועלים לטובת הלאום. יוקם מוסד לבוררות חובה בכל הקשור לסכסוכי עבודה.

שאלות גישור ארץ-ישראל בשנות ה-30

שאלה מספר 8

על הנבחן היה לציין שניים מבין הגורמים לעליית היהודים לארץ ישראל בשנות השלושים:

- **עליית הנאצים לשלטון בגרמניה ומדיניותם כלפי היהודים** - ב-1933 עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה החלו הנאצים לנקוט במדיניות אנטישמית מוצהרת בכוונה לדחוק את יהודי גרמניה מהחברה לנשל את רכושם לפגוע בכבודם ובמעמדם ואף בחייהם. אחת מהמטרות של השלטון הנאצי בגרמניה הייתה לגרום ליהודי גרמניה להגר מגרמניה לארצות אחרות. ואכן, עקב העובדה שהחיים של יהודי גרמניה בארץ זאת הפכו לסיוט החליטו כחמישים אלף מהם להגר לארץ ישראל עם הונם האנושי

והפיסי. הסכם ההעברה בין הסוכנות היהודית לבין ממשלת גרמניה שנחתם ב-1933 אפשר ליהודי גרמניה שהיו מעוניינים בכך לעזוב את גרמניה תמורת מכירת רכושם, הפקדתו בקרן נאמנות של הסוכנות היהודית ותמורתו קניית סחורות גרמניות בארץ ישראל.

- **אנטישמיות** - המדיניות האנטישמית כלפי יהודים במזרח אירופה הלכה והחמירה. הממשלות השונות של מזרח אירופה נתנו יד למדיניות אנטישמית כנגד היהודים, עובדה שהביאה לדחיקתם מהשרות הציבורי ולאובדן פרנסתם ורכושם. שיאה של המדיניות האנטישמית היה בפולין- עובדה שגרמה למאה אלף יהודים משם להגר לארץ ישראל.
- **המשבר הכלכלי שפרץ בארה"ב** - התמוטטות הבורסה בוול-סטריט גרמה למשבר כלכלי כלל עולמי שהתפשט מארה"ב למדינות אירופה. דווקא ארץ ישראל עלייה לא השפיעה המשבר, הייתה אחד המקומות היציבים בעולם מבחינה כלכלית. העולים החדשים שהגיעו לארץ הביאו אתם הרבה מאוד הון פרטי אותו העדיפו להשקיע בארץ ישראל.
- **מדיניותה של ההסתדרות הציונית והסוכנות היהודית** - שני גופים חשובים אלה גייסו הרבה מאוד הון לאומי (הון שמוסדותיו של העם היהודי מגייסים אותו והוא מושקע בארץ למטרות של פיתוח לאומי), כך שארץ ישראל הפכה למקום מתפתח ואטרקטיבי ליהודים רבים מכל העולם.

שאלה מספר 9

על הנבחן היה להציג שתי פעולות של הישוב היהודי בתחום הביטחון בשנים 1936-1939:

- החל מסוף השלב הראשון של המרד השתנתה תפיסתה האסטרטגית של ההגנה. יחידות שונות של ההגנה החלו **לצאת אל "מחוז לגדר"** לפגוש את הכנופיות הערביות מחוץ לתחומי הישוב ולנטרל אותן. כך בקיץ 1936 הקים יצחק שדה את הפלוגה הנודדת. בפלוגה זו היו כמה עשרות צעירים והיא יצאה לפעולות של ניווט ומארבים ליליים בהרי השומרון ובסביבות ירושלים. הנודדת הצליחה לנטרל חלק גדול ממלחמת הכנופיות באזורים אלה. בדצמבר 1937 החליפו את הנודדת פלוגות השדה- היו אלה יחידות נידות כלל ארציות שתפקידן היה לפגוש את האויב מחוץ לגדר ליזום היתקלויות עימו ולנטרלו. פלוגות השדה שמנו בשיאן למעלה מעשרת אלפי לוחמים

מילאו תפקיד מכריע באבטחת העלייה לקרקע של יישובי חומה ומגדל ובהכשרת דור הלוחמים העתידי של ההגנה.

- בשנת 1938 הוקמו ביוזמת הקצין הבריטי הפרו ציוני, אורט וינגייט, **פלוגות הלילה** המיוחדות. היו אלו פלוגות מעורבות בריטיות-יהודיות שאומנו על ידי הבריטים בלוחמת הלילה במארבים בלחימה זעירה ועוד. פלוגות הלילה יזמו מגעים עם האויב על מנת לנטרלו ולמנוע פעולות טירור מצידו. פלוגות הלילה היו פעילות במיוחד בנטרול מלחמת הכנופיות באזור הצפון.
- מעבר לפעילות הצבאית נערך הישוב גם לפעילות משטרתית נגד הכנופיות. על פי דרישת היישוב הסכימו הבריטים **להקים ולהכשיר את חיל הנוטרים- שוטרים** עבריים שקבלו אימון וציוד בריטי על מנת להגן על הישוב במהלך המרד- כאשר הנוטרים גדלו וקלטו אלפי שוטרים חדשים הקימו הבריטים את משטרת הגדודים העבריים שמנתה כעשרה גדודים שהיו פרוסים בכל רחבי הארץ. בין הציוד שקבלו היו טנדרים שנעו בכל הארץ וסיפקו ביטחון לעובדים העבריים, יזמו מארבים נגד הכנופיות ועוד. בסך הכול נימנו עם חיל הנוטרות כעשרים ושנים אלף איש כמעט כולם השתמשו בחברותם בחיל הנוטרים ככיסוי לפעילות הלא לגלית של ההגנה.

שאלה מספר 10

הישוב היהודי נערך לנוכח המרד הערבי במספר צורות בתחום ההתיישבות, להלן שתיים עיקריות:

- **התיישבות חומה ומגדל** - אחד היעדים החשובים ביותר של התנועה הציונית באותה התקופה היה להרחיב ככל האפשר את שטחה של המדינה היהודית העתידית. שנות השלושים הן שנות התקוממות ערבית חסרת תקדים, שנודעה בשם: "המרד הערבי הגדול". באותה תקופה מבקרת בארץ ישראל וועדה מלכותית בריטית- ועדת פיל שהמליצה בין השאר על הקמת שתי מדינות בארץ ישראל מדינה יהודית ומדינה ערבית. על מנת ליצור עובדות בשטח ולהרחיב את שטח המדינה היהודית ככל האפשר הוקמו באופן בלתי חוקי, תוך כדי שיתוף פעולה בין המוסדות המיישבים של התנועה הציונית לבין ארגון ההגנה, יישובי חומה ומגדל. היו אלה חמישים ושניים יישובים שעלו על הקרקע במשך שלש שנות המרד הערבי, בין השנים 1936-1939. יישובים אלה הוקמו בתחילה על שטח מצומצם, זאת כאשר המתיישבים מגיעים לשטח ומקימים בו תוך שעות חומה בנויה קרשים בצורה ריבוע, בתוך השטח מוקם מגדל שמירה עם זרקור וגדר תיל מקיפה את השטח. נקודת הישוב הפכה למחנה

מבוצר ושם הסתגרו המתיישבים וייצאו לעבוד את השדות הסמוכים ליישוב עד להתבססותו. הישוב הראשון שהוקם באופן כזה היה תל עמל כאשר ישובים רבים הוקמו באזורים בהם לא הייתה ליהודים שום אחיזה כמו למשל הישוב בחניתה שבגליל המערבי ה"נקי" מיהודים עד להקמת חניתה. רוב יישובי חומה ומגדל היו קיבוצים. אופן הקמתם, נתן מענה לחשש מפני התקפה ערבית והבטחת הגבול בצפון ובמזרח זאת על ידי הקמתם של חניתה, אילון, שבי ציון, עין גב, שער גולן, מסדה, דפנה ודן. הקמתם של יישובים בעמק בית שאן נועדה ליצור רצף התיישבותי בין יישובי בקעת הירדן לבין עמק יזרעאל. מטרה נוספת בהקמת היישובים הייתה לשמור על דרכי התחבורה בארץ ישראל. לסיכום הקמת יישובי חומה ומגדל נועדה לקבוע עובדות בשטח, על ידי הרחבת מפת ההתיישבות היהודית בארץ, להבטיח את הביטחון של היישובים הקיימים בארץ ישראל ולקיים שמירה על הדרכים השונות בארץ. ההתיישבות המסיבית של חומה ומגדל ייצרה את הבסיס להמשך תנופת ההתיישבות היהודית בארץ במיוחד לכיוון הנגב.

- **הישוב היהודי הגדיל באופן משמעותי את קצב רכישת האדמות על ידי מוסדות הקרן הקיימת לישראל.** הקרן הקיימת לישראל ומוסדות ציוניים אחרים ניצלו את הירידה במכיר הקרקע שנגרמה בעטיו של המרד וקנו כמות גדולה של אדמות כולל באזורי ספר שלא יושבו בעבר על מנת ליצור עובדות בשטח ולהגדיל את שטח המדינה היהודית העתידית.

גם בתחום הכלכלי נערך הישוב היהודי להתמודד עם השביתה הכללית של הערבים ועם המציאות הכלכלית בארץ ישראל. להלן צורות התמודדות:

- הישוב היהודי נערך במספר צורות כדי להתמודד עם השביתה הכללית ובסופו של דבר השכיל להשתמש בה על מנת לחזק את מצבו הכלכלי.
- עקב השביתה חל גידול ביצור המזון על ידי היישובים החקלאים של הישוב היהודי כמו יישובים חקלאיים רבים שיצרו הרבה יותר בהשוואה לעבר. לדוגמא בין השנים 1934-1939 הוכפל ייצוא פרי ההדר
- עקב השביתה המשיכה התעשייה העברית להתפתח הוקמו מפעלים חדשים ונלקטו עובדים בין השאר עובדים שהיו מובטלים בעבר ושמקומות עבודה רבים פונו בעבורם עקב אי הגעתם של פועלים ערבים לעבודה. דוגמא לעלייה במספר העובדים העבריים-מ-28600 אלף עובדים שהועסקו כאן ב-1937 ל-36000 עובדים שהועסקו כאן ב-1939.

- עקב השבתת נמל יפו נבנה הרציף הראשון של נמל תל אביב על מנת לנתק את התלות בפועלי הנמל הערבים.
- הוכרז על ידי מוסדות הישוב על מבצע כחול לבן לעידוד הקנייה של תוצרת יהודית על חשבון זו הערבית
- מוסדות הישוב הכריזו על מס כופר הישוב מס ששילם כל חבר במוסדות כנסת ישראל על מנת לסייע לישוב היהודי במאבקו הכלכלי והפוליטי.
- הישוב היהודי פיתח ענפי משק שהיו קודם לכן תחת מונופול ערבי כמו ענף הבשר, ענף הירקות ועוד.
- חברת סולל בונה החלה להקים מחצבות לייצור חצץ שקודם לשביתה נרכש מהערבים.

שימו לב! על הנבחן היה לענות על אחד התחומים, כלכלה או התיישבות.

שאלה מספר 11

להלן שני הבדלים:

- מסקנות ועדת פיל דיברו על חלוקת הארץ בין שתי מדינות: מדינה יהודית שתשתרע על כ-18 אחוז משטח הארץ, ומדינה ערבית שתשתרע על יתר השטח. הספר הלבן השלישי קובע כי תקום מדינה "פלשתינאית" בחסות בריטית תוך עשר שנים. לא תקום מדינה יהודית.
- על פי מסקנות ועדת פיל המנדט הבריטי נכשל ועל בריטניה לאפשר עצמאות למדינה יהודית ומדינה ערבית. על פי הספר הלבן השלישי המנדט הבריטי לא נכשל, על בריטניה להמשיך ולשחק תפקיד מכריע בארץ ישראל המדינה הפלשתינאית תקום בחסותה ותחת פיקוחה.

אפשרות ב'

על הנבחן לענות על שלוש שאלות: על אחת משאלות הנושא על שנות ה-30, ועל שתיים משאלות המבוא על שנות ה-20.

שאלות נושא: ארץ-ישראל בשנות ה-30

שאלה מספר 12- בנין הבית הלאומי בשנות ה-30

א. הגורמים לעלייה לארץ ישראל בשנות ה-30:

1. **עליית הנאצים לשלטון בגרמניה:** הנאצים עלו לשלטון בחודש ינואר 1933. מיד עם עלייתם הם החלו לרדוף את יהודי גרמניה. מעשי הדיכוי של הנאצים נגד היהודים גרמו להם זעזוע עמוק. חלק מהיהודים הגיעו למסקנה שאין לצפות לשינוי לטובה במצבם ובחרו לעלות לארץ-ישראל.

2. **פגיעה כלכלית ואזרחית ביהודי מזרח אירופה:** במדינות רבות במזרח אירופה (ליטה, לטביה, רומניה, הונגריה) נעשו פעילויות כלכליות שפגעו ביהודים. הממשלות במדינות הללו נקטו במדיניות שמטרתה הייתה ליצור מעמד חדש של סוחרים, פקידים ובעלי מקצועות חופשיים (הוראה, עריכת דין) שיהיו מסוגלים לרשת את תפקידיהם של היהודים (במדינות אלו יש רגשות לאומיים עזים עקב קבלת עצמאות לפני מספר שנים והן רצו לקחת מהיהודים תפקידים בכירים). במדינות אלו הלאימו רכוש יהודי ונוצרו מונופולים ממשלתיים שפגעו קשות בפרנסת היהודים. במצב עניינים זה מחליטים חלק מהיהודים במזרח אירופה לעזוב את ארצותיהם ולהגיע לארץ-ישראל.

3. **הסכם העברה:** באוגוסט 1933 נחתם הסכם בין הסוכנות היהודית וממשלת גרמניה הנאצית שאפשר להעביר כספים השייכים ליהודים מגרמניה, המהגרים לארץ-ישראל. ההסכם קבע שהיהודים שמתכוונים לעלות לארץ-ישראל ימכרו את רכושם בגרמניה. תמורת הרכוש נקנו סחורות גרמניות שהישוב היהודי בארץ היה מעוניין בהן. הסחורה נשלחה לארץ וכאשר הגיעה לארץ היא נמכרה והתמורה נמסרה ליהודי שעלה מגרמניה. ההסכם עודד הגירת יהודים לארץ-ישראל, כיוון שרק מי שבחר לעלות לארץ-ישראל יכול היה להוציא את רכושו בדרך זו. בנוסף, הועבר לארץ-ישראל בעזרת הסכם העברה, סכום עצום שסייע להתפתחות הישוב.

הקשיים של העולים מגרמניה להשתלב בארץ-ישראל:

- **העדר זיקה לרעיונות הציוניים:** מרבית העולים מגרמניה הגיעו ארצה כשהם חסרי כל קשר לרעיון הציוני ולמפעל בניית הארץ. חלף זמן עד שהעולים מגרמניה הכירו את מוסדות התנועה הציונית בארץ, ומסיבה זו הם כמעט ולא השתלבו בתחום הפוליטי בישוב.
- **הבדלים תרבותיים בין עולי גרמניה ואנשי הישוב:** היה קיים שוני מהותי בין העולים מגרמניה והישוב הוותיק בארץ, שאנשי הגיעו ממזרח אירופה. העולים שהגיעו בעליות הקודמות עזבו ארצות בעלות רמת התפתחות כלכלית נמוכה יחסית והשתייכו למעמד הבינוני הנמוך. יהודים אלו היו מנוכרים (זרים) מסביבתם וסבלו רדיפות ואפוליות בארצות מוצאם. לעומתם, העולים מגרמניה באו מהמדינה המפותחת ביותר באירופה, בעלת רמה תרבותית וטכנולוגית גבוהה ביותר. מרבית העולים השתייכו למעמד הבינוני הגבוה ועד לעליית הנאצים לשלטון היו משולבים היטב בחברה ובתרבות הגרמנית. מסיבות אלו לא נטו העולים מגרמניה להתרועע עם אנשי הישוב וקיימו קשרים בעיקר בינם לבין עצמם.

ב. ההתפתחות של הישוב היהודי בשנות ה-30 בתחומים: כלכלה, התיישבות, תרבות.

התפתחות הישוב בתחום הכלכלה בשנות ה-30:

בשנות ה-30 מתפתחת מאוד התעשייה בישוב היהודי בארץ-ישראל. בתוך 10 שנים גדל היקף היצור התעשייתי היהודי פי-4. התפתחות התעשייה התבצעה הן ע"י הרחבת מפעלים ותיקים והן ע"י הקמתם של מאות מפעלים חדשים. התחומים שבהן התפתחה הכלכלה:

בשנות ה-30 הושלמה הקמתו של נמל עמוק מים בחיפה, נפתח נמל תל-אביב, הונח צינור נפט מעירק לחיפה, הושלמה הקמתם של בתי הזיקוק בחיפה, פותחה מערכת כבישים מסועפת (נרחבת) והתפתחו תעשיות המזון, הטכסטיל, חומרי הבניין ותעשיית המתכת. [בתקופה זו הוקמו החברות "אתא" – טכסטיל, "המגפר" – הנעלה, "יצהר" – שמן, "פיניציה" – זכוכית, "וולקן" – מתכת].

התפתחות הישוב בתחום התיישבות בשנות ה-30:

א. **התיישבות האלף:** כבר בסוף שנות ה-20 הייתה קיימת תוכנית ליישב אלף משפחות סביב מושבות גדולות (רחובות, נס-ציונה וכו'), כשהכוונה היא שהמתיישבים יעבדו כפועלים שכירים במושבות ובמקביל יפתחו משק עצמאי בזמנם החופשי באמצעות בני משפחתם.

בשנת 1932 החלו לבצע את התוכנית בעזרת מוסדות ההתיישבות הציוניים ובכספי החסכונות של המתדיישים. בסופו של דבר התוכנית הוגשמה רק בחלקה ופחות ממחצית המשפחות המתוכננות התיישבו בפועל. במסגרת התיישבות האלף הוקמו 432 יחידות דיור סביב 11 מושבות גדולות. בין השאר הוקמו במסגרת התיישבות האלף כפר ביל"ו, גיבתון, בית עובד, קבוצת שילר ועוד.

הבעיות שבהן נתקלה התיישבות האלף:

- לרשות המתדיישים עמדו אמצעים מועטים.
- המתדיישים קיוו לבנות את משקיהם באמצעות עבודה שכירה בפרדסים במושבות הוותיקות, אך סכומי הכסף שהרוויחו לא אפשרו להם לפתח משק בכוחות עצמם.
- המתדיישים בהתיישבות האלף סבלו ממחסור במבנים מתאימים למגורים ומסביבה ערבית עוינת.

ב. **ההתיישבות בעמק חפר:** לאחר תקופת הכנה ממושכת והתגברות על התנגדות הערבים באזור החלה ב-1932 הקמת הישובים בעמק חפר (צפון השרון, בין חדרה לנתניה). בסך-הכל הוקמו בעמק חפר 25 ישובים שאוכלוסייתם הורכבה ממשפחות פועלים ומשפחות מהמעמד הבינוני. ההתיישבות בעמק חפר שילבה בין משק פרטי להתיישבות לאומית. אחד מתחומי התעסוקה הזמניים של המתדיישים היה ייבוש הביצות באזור נחל אלכסנדר, פעולה שהייתה תנאי מוקדם לעיבוד חקלאי מלא של עמק חפר.

ג. **התיישבות עירונית:** שנות ה-30 הן שנים של התפתחות עירונית מואצת בישוב היהודי בארץ-ישראל. בתקופה זו גדל מספר תושבי ת"א פי 3 (ב-1931 חיו בת"א כ-45,000 נפש וב-1935 כ-150,000 נפש). גם חיפה גדלה פי 3 (מ-16,000 ל-48,000 נפש), בתקופה זו מתפתחת גם העיר ירושלים. בערים התפתחו המסחר, מערכת הבנקאות וענפי השירותים (מסעדות, מלונאות).

התפתחות היישוב בתחום **התרבות** בשנות ה-30

העולים מגרמניה שהגיעו לארץ במחצית ה-2 של שנות ה-30 השפיעו השפעה ניכרת בתחום החינוך והתרבות. בין העולים מגרמניה היה גם אחוז גבוה של אמנים ובמיוחד מוזיקאים. נגנים רבים שהגיעו מתזמורת ברלין היוו את המרכיב העיקרי בהקמת התזמורת הפילהרמונית הישראלית. בנוסף התרחבה פעילותם של התיאטראות "הבימה", "האוהל", "המטאטא". האוניברסיטה העברית בירושלים והטכניון בחיפה קלטו מספר גדול של מדענים, חלקם בעלי שם עולמי, שפוטרו מהאוניברסיטאות בגרמניה הנאצית. ערב מלחמת-העולם ה-2 (1939) מנתה כבר האוניברסיטה העברית 1000 תלמידים והטכניון 600 תלמידים. בשנות ה-30 עלו לארץ גם מאות מורים. הם ראו בהוראה שליחות לאומית, חפשו דרכים חדשות לשיפור ההוראה וחברו או תרגמו ספרי לימוד.

הגורמים שסייעו להתפתחות הישוב בתחום **הכלכלה**:

3 סיבות עיקריות להתפתחות התעשייה היהודית בשנות ה-30:

א. **יבוא הון רב מאירופה בזכות הסכם העברה**: הסכם העברה אפשר העברת מיליוני מארקים, רכושם של יהודי גרמניה לא"י. העולים מגרמניה חיפשו להשקיע את כספם באופן שיניב רווחים והשקעה בתעשייה נחשבה השקעה מניבה.

ב. **עולים בעלי ידע והשכלה**: חלק ניכר מהעולים בשנות ה-30 הביאו עימם ידע וניסיון תעשייתי וארגוני עשיר, מהנדסים ואנשי מדע סייעו להתפתחות התעשייה.

ג. **מדיניות מסייעת של הנציב הבריטי בא"י**: הנציב הבריטי בארץ (ארתור ווקופ) תמך בתנופת הפיתוח של היישוב. במחצית ה-2 של שנות ה-30 גוברת המתיחות באירופה ועולה החשש ממלחמה. הבריטים ראו בא"י אזור אסטרטגי והחליטו להשקיע בפיתוח כלכלי של א"י.

הגורמים שסייעו להתפתחות היישוב בתחום **ההתיישבות**:

- זרימת הון פרטי לארץ, הון שהביאו עימם העולים וחיפשו להשקיעו בדרך שתניב רווחים. עולים אלו ראו ברכישת פרדסים השקעה טובה.
- גילוי מקורות מים חדשים והקמת חברת "מקורות" (1937) שמיסדה את הספקת המים לחקלאות.
- התפתחות עירונית נרחבת, שיצרה ביקוש רב לתוצרת חקלאית.

הגורמים שסייעו להתפתחות היישוב בתחום **התרבות**:

- בין העולים מגרמניה היה גם אחוז גבוה של אמנים ובמיוחד מוזיקאים.
- האוניברסיטה העברית בירושלים והטכניון בחיפה קלטו מספר גדול של מדענים, חלקם בעלי שם עולמי, שפוטרו מהאוניברסיטאות בגרמניה הנאצית.

שאלה מספר 13- גישות ביישוב היהודי בנוגע ליחס כלפי הערבים.

א. הצעתה של קבוצת "ברית שלום" בנוגע להסדר המדיני הרצוי בארץ-ישראל:

גישה זו יוצגה בידי קבוצה קטנה מאד של אינטלקטואלים, אנשי רוח ואקדמיה, אשר בזכות אישיותם היה להם משקל ייחודי והייתה התייחסות רצינית לדבריהם. הנחת היסוד של אנשי "ברית שלום" הייתה כי לערבים זכויות שוות על ארץ-ישראל וכדי לענות על הצרכים הלגיטימיים של שני העמים, יש להקים בארץ מדינה דו-לאומית; יהודית-ערבית. אנשי "ברית שלום" לא התנגדו עקרונית לאפשרות של היווצרות רוב יהודי בארץ, אך לא ראו בכך עיקרון ראשון במעלה. "ברית שלום" ראתה צורך חיוני בחיזוק מעמד הכלכלי והתרבותי של הערבים. לטענתם, במקום טיפוח היריבות הלאומית צריך לבוא טיפוח האזרחות הארץ-ישראלית.

ב. מדוע התנגד בן גוריון להצעה של אנשי "ברית שלום"?

לטענתו של בן גוריון מציגים אנשי ברית שלום את ארץ-ישראל כזה עמק היהודים והערבים, אך בפועל אין זה המצב. יש בכך סילוף של האמת, שכן ארץ-ישראל עמק היהודים וארץ-ישראל עמק הערבים אינה היינו-הך. רוב העם הערבי אינו חי בארץ-ישראל וקיומו הלאומי אינו תלוי בארץ זו. עמק העם היהודי ארץ ישראל היא מולדתו ההיסטורית, זו ארצו האחת והיחידה ורק בה יוכלו היהודים לשוב ולחדש את עצמאותם, מה שאין כן ביחס לערבים.

שאלות מבוא: ארץ-ישראל בשנות ה-20

שאלה מספר 14

המטרה העיקרית שבהקמת "ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ-ישראל":

בועידת היסוד של ההסתדרות שנערכה בחיפה הוגדרו מטרותיה של ההסתדרות:

- סידור ופיתוח של משקים חקלאיים וענפי עבודה בכפר ובעיר. סידור גדודי עבודה קבוצות לחקלאות ולחרושת.
- קבלת עבודה וסידורה.
- ארגון הפועלים בהסתדרויות מקצועיות כלליות המקיפות את כל העובדים ומקצועותיהם, על בסיס בלתי מפלגתי.
- חינוך עבודה והשתלמות מקצועית. ההסתדרות ראתה את תפקידה בין השאר כמפצת התרבות העברית החדשה.
- הספקה קואופרטיבית.
- עזרה הדדית. (קופות חולים אחריות, מלווה ועוד)
- יצירת מוסדות לעבודה תרבותית לשם השכלה כללית, חקלאית ומקצועית סידור ספריות ושיעורים מדעיים שימושיים, ספרות עבודה.

ואכן, החל משנות העשרים הפכה ההסתדרות בראשות דוד בן גוריון מנהיג מפלגת אחדות העבודה, לגורם החשוב ביותר במשק העבודה העברי בארץ ישראל. ההסתדרות לא הסתפקה בהגנה על האדם העובד ואף החלה בפעולות לשם הספקת עבודה. בתחילת שנות העשרים **הוקם המשרד לעבודות ציבוריות ובנין**, שהפך מאוחר יותר לחברת **סולל בונה**. קמו כן יסדה ההסתדרות מכשיר פיננסי חשוב בדמותו של **בנק הפועלים** שנוסד בנובמבר 1921. בועידה השנייה של

ההסתדרות הוחלט על בסיס הצעתו של דוד בן גוריון להקים את **חברת העובדים**. חברת העובדים הייתה ארגון העל של ההסתדרות ותפקידו היו לארגן ולפתח את הפעילות המשקית והכלכלית של כלל הפועלים בכל ענפי ההתיישבות והעבודה בכפר ובעיר. כמו כן כל המוסדות הכספיים והקואופרטיביים של ההסתדרות היו בבעלותה של חברת העובדים. בין מוסדות אלה חברת סולל בונה, בנק הפועלים, המשביר לצרכן, חברת סנה, חברת כור. תאגיד ניר שהיה תאגיד כלכלי-חקלאי, אליו השתייכו כל משקי ההתיישבות העובדת וכן קופת חולים הכללית, חברת מקורות ועוד. בזכות חברת העובדים ההסתדרות הפכה לגוף הכלכלי-ארגוני המשמעותי ביותר בישוב העברי בארץ ישראל. העובדה כי תנועת העבודה שלטה על גוף זה חיזקה מאוד את מעמדה בקרב הישוב העברי והפכה את מפלגת העיקרית, אחדות העבודה ולאחר מכן מפא"י למפלגה הדומיננטית בישוב. נפרט להלן חלק מפעולותיה של ההסתדרות:

- קליטתם של הפועלים בבואם לארץ ישראל ויצירת מסגרות קואופרטיביות לעבודה ולהתיישבות בעיר ובהתיישבות החקלאית.
- הקמת שירותים רפואיים כמו שירותי קופת חולים ושירותי חינוך ותרבות של ההסתדרות.
- הספקת עבודה לפועלים במסגרת מפעליה של חברת העובדים.

שאלה מספר 15

להלן עיקרי פועלו של הוועד הלאומי ותפקידיו החשובים (על הנבחן היה לציין **שניים**):
הוועד הלאומי נבחר על ידי אסיפת הנבחרים ושימש מעין ממשלה למדינה שבדרך. להלן תפקידיו המרכזיים:

- גוף מבצע של החלטות אסיפת הנבחרים.
- השגחה וטיפול בענייני כספים והנהלה של הישוב העברי בארץ ישראל.
- הוועד הלאומי הוסמך לרכוש בשם כנסת ישראל (נציגות הישוב העברי בארץ) קרקעות לשם חיזוק ההתיישבות היהודית בארץ ישראל.
- קידום העלייה לארץ ישראל יחד עם גופים אחרים כמו הסוכנות היהודית
- הוועד הלאומי שימש כרשות מבצעת של הישוב היהודי בתחומים של רווחה, פנים, חינוך, בריאות ודת.

שאלה מספר 16

על הנבחן היה להציג **שתי** סיבות לפרוץ מאורעות תרפ"ט :

- חיזוק הישוב היהודי לנוכח העלייה הרביעית, שהביאה לארץ ישראל עוד כשבעים אלף יהודים. הערבים חשו שגידול דמוגרפי יהודי עלול לפגוע בזכויותיהם על הארץ.
- התגבשותה של התנועה הלאומית הערבית לנוכח החיזוק של התנועה הלאומית היהודית. הלאומיות הערבית המתגבשת התייחסה לציונות בעוינות רבה.
- סכסוך בין יהודים לערבים על מעמדה של רחבת הכותל. הווקף המוסלמי טען כי רחבת הכותל היא בבעלותו והצליח לשכנע את הנציב הבריטי העליון החדש צ'נסלור בצדקתו בעניין. הסרת המחיצה שהפרידה בין המתפללים היהודים לבין שאר הציבור שבאה בעקבות דרישות הערבים, ביום כיפור ספטמבר 1928 החלה סכסוך שנמשך שנה עד לפרוץ המאורעות.
- מינויו של הנציב העליון הבריטי צ'נסלור הפיח תקוות בלב הערבים בארץ ישראל, שכן צ'נסלור היה אנטי ציוני מובהק.

תגובה אחת של בריטניה על מאורעות אלה :

בעקבות המאורעות, שלחו הבריטים לארץ ישראל שתי ועדות חקירה. ועדת שאו וועדת הופ סימפסון. ועדות החקירה האלו הטילו את האחריות המעשית לפרוץ המאורעות על ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ודרשו להקפיא התיישבות זאת על מנת שלא יפגעו זכויותיו של הפלח הערבי, ועל מנת לא לפגוע בתכניות ממשלת המנדט לפתח את אדמות הארץ לטובת כל תושביה. על סמך מסקנות ועדות חקירה אלו פורסם הספר הלבן של פספילד (1930), שהקפיא למעשה את ההתיישבות היהודית בארץ ישראל ואת העלייה לארץ ישראל וקבע כי לבריטניה מחויבות כפולה וסימטרית, לעם היהודי ולערביי ארץ ישראל.

שאלה מספר 17 – השאלה הוחלפה : ראו בשאלון

גורם מסייע בבנייתו של הישוב היהודי בארץ ישראל במהלך שנות העשרים :

העלייה היהודית לארץ ישראל בשנות העשרים הביאה לחיזוקו הכמותי והאיכותי של הישוב היהודי בארץ. בשנות העשרים הגיעו לארץ ישראל שתי עליות גדולות- העלייה השלישית והעלייה הרביעית. שהביאו לארץ מאה אלף עולים-יהודים נוספים. מעבר לזאת באותה התקופה התפתחו בארץ ישראל מוסדות הישוב היהודי הלאומי קרי מוסדות כנסת ישראל : אסיפת הנבחרים והועד הלאומי. מוסדות

אלה ציינו את העובדה כי הישוב היהודי הפך לקהילה פוליטית מודעת. מוסדות אלה יחד עם הסוכנות היהודית- מממשלת העם היהודי עשו רבות למען חזק הישוב מבחינה פוליטית, למען חיזוק העלייה היהודית לארץ וביסוס קליטת יהודים בארץ ישראל. ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל הפכה לארגון טוטאלי הדואג למרכז הפעילות הכלכלית חברתית של הישוב, להגנה על העובדים, להקמת מפעלים חדשים ולחיזוקו של הסוציאליזם הקונסטרוקטיבי בארץ ישראל.

גורם מעכב בבניין הבית הלאומי היהודי בשנות העשרים :

מדיניות הספרים הלבנים- שני הספרים הלבנים של שנות העשרים- זה של צ'רצ'יל וזה של פספילד שיקפו נסיגה בריטית מהכוונה להקים בית לאומי ליהודים בארץ ישראל. הספר הלבן הראשון דיבר על הקמת הבית הלאומי בארץ ולא בכל הארץ, ועל התניית המשך העלייה ביכולת הקליטה הכלכלית של הארץ, הספר הלבן השני קבע כי לבריטניה מחויבות כפולה הן כלפי היהודים והן כלפי הערבים, בכל הקשור לבנין בית לאומי, כמו כן הוא קבע כי יש להתנות את המשך העלייה ורכישת הקרקעות על ידי היהודים בשמירת האינטרסים של האוכלוסייה הערבית בארץ.

פרק שלישי-ארצות האסלאם והיהודים בהן בין שתי מלחמות העולם

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 18-19 ועל שני הסעיפים בה

שאלה מספר 18- המדיניות הקולוניאלית והתמורות בחיי היהודים

- א. להלן מאפייני מדיניות השליטה הקולוניאליסטית של צרפת במדינות צפון אפריקה ושל בריטניה בארצות המזרח התיכון (על הנבחן היה להתייחס לאחת משתי האפשרויות) :
- **אזורי השליטה** – בריטניה שלטה בעיקר על המזה"ת (מצרים, ארץ ישראל, ירדן, עיראק ועדן בדרום תימן). צרפת שלטה בעיקר על צפון אפריקה והמזרח התיכון (אלג'יריה, תוניס, מרוקו, סוריה ולבנון).
 - **מטרת השליטה** – הקולוניאליזם הצרפתי היה ונקרא "קולוניאליזם עמוק". הצרפתים ראו במושבות שכבשו חלק בלתי נפרד מצרפת. הם עשו הכול כדי להנחיל את התרבות הצרפתית במקומות אלו ע"י הקמתם של מוסדות חינוך צרפתים רבים וע"י שליחתם של מאות אלפי מתיישבים צרפתים לארצות האסלאם.
- הקולוניאליזם הבריטי היה עקיף הרבה יותר. הבריטים רצו לשלוט באזורים השונים

כדי לקדם אינטרסים צבאיים וכלכליים. הם לא הנהיגו במושבות התיישבות קולוניאלית ולא ניסו לתרבת את התושבים המקומיים על ידי הקמתם של בתי ספר בריטיים במושבות.

- **דפוס השליטה** – דפוס השליטה הצרפתי תמך בפקוח הדוק מאוד ומעורבות מעמיקה מאוד בניהול ארץ הכיבוש. הצרפתים סיפחו בחלק מהמקרים את המדינות (אלג'יריה) או הקימו שלטון חסות (טוניסיה). גם בארצות שהיו תחת מנדט צרפתי הם נקטו במדיניות של פיקוח מחמיר. דפוס השליטה הבריטי היה לעומת זאת שונה. נציג את צורות השליטה הבריטיות העיקריות:
 O מנדט בריטי – כמו שהונהג בארץ ישראל.
 O דיאלוג עם התנועות הלאומיות המקומיות כמו במצרים, בעיראק ובארץ ישראל במטרה להעניק להן עצמאות.
 O הסתמכות על שושלות מלוכה מקומיות כמו בירדן, במצרים ובערב הסעודית.

ב. להלן ההשפעה הקולוניאלית על חיי היהודים בטוניסיה בתחום הכלכלי ובתחום התרבותי:

ההשפעה בתחום הכלכלי:

התמורה המרכזית בתחום הכלכלי אצל יהודי טוניסיה הייתה ההשתלבות של יהודים במקצועות שחייבו השכלה גבוהה, מקצועות חופשיים כמו רפואה משפטים אדריכלות רוקחות ועוד. יהודים רבים הפכו ליזמים ולבנקאים. יהודים רבים שימשו כמתווכים ומתורגמנים בין השלטון הקולוניאלי לבין האוכלוסייה המקומית וכיהנו במשרות ציבוריות. כך למשל סייע בתוניסיה בואו של השלטון הקולוניאלי והשיפור המתמיד במצבם של היהודים, לרכוש מקצועות חופשיים ברפואה, משפטים רוקחות וראיית חשבון. השיפור הכלכלי יצר גם פערים בין הבורגנות החדשה של יהודי טוניסיה שמנתה פחות מ-9% מכלל האוכלוסיה היהודית לבין השכבות הפחות משגשגות.

ההשפעה בתחום התרבותי:

עיקר התמורות התרחשו בחסות הקולוניאליזם הצרפתי אשר הקים מוסדות חינוך שבהם לימדו בהתאם לתוכנית החינוך הצרפתית, אשר בהם למדו גם יהודים. נוסף על כך הקימה רשת **כ"ח** היהודית-צרפתית רשת בתי ספר שמטרתה הייתה להפיץ את תרבות צרפת ולהשפיע השתלבותם של היהודים בעולם המודרני. רשת כ"ח שאפה "למערב" את יהודי ארצות האסלאם כדי להקל על קליטתם בחברת הרוב הצרפתית. בבתי הספר של כ"ח בארצות האסלאם ניתן דגש על לימוד שפות, חשבון, היסטוריה וגיאוגרפיה וגם על לימוד ערכים מודרניים חילוניים. כתוצאה מכך עלה גם החשש בקרב יהודים מסורתיים מפני

התבוללות והתנתקות מן הדת והשורשים היהודיים. כך למשל באי ג'רבה שבתוניסיה סירבו הרבנים לאפשר לבית ספר של כ"ח לפעול. בעיר מהדיה לעומת זאת יזם הרב המקומי גוואטה את הקמתו של בית הספר מתוך מחשבה שביה"ס יעניק לתלמידיו את הכלים ההכרחיים לתפקוד בעולם המודרני, אך בפועל ביה"ס חנך את תלמידיו למרוד ביהדות כדת ולאמץ אורח חשיבה חילוני. כתוצאה מכך נוצר עימות בין גוואטה לבין מנהל ביה"ס ובסופו של דבר כתוצאה מקשיים כלכליים בית הספר הספציפי הזה נסגר.

שאלה מספר 19- הפעילות הציונית בארצות האיסלאם

א. המחבר התנגד להקמתה של מועצה ציונית בעיראק משום שלדעתו קיומה של פעילות ציונית בעיראק העצמאית, פוגעת בתהליך בינוי האומה העיראקית העצמאית. כאשר קמה עיראק העצמאית בתחילת שנות השלושים נאסרה הפעילות הציונית הרשמית יחד עם העלייה ברמת האנטישמיות במדינה זאת. הכותב מדגיש את העובדה כי פעילות ציונית מעידה על חוסר נאמנות של יהודי עיראק למולדתם והיא עשויה לפגוע במרקם היחסים בין יהודים וערבים במדינה זאת ובהמשך האפשרות של חיים יהודיים בעיראק.

ב. להלן שני קשיים בפעילות התנועה הציונית בארצות האסלאם :

יחס שלילי של השלטון המקומי להתארגנות הציונית בארצות כמו עיראק מרוקו- הסיבה העיקרית השפעת הסכסוך היהודי- ערבי בארץ ישראל.

העדר חומרי הסברה, שליחים של התנועה הציונית כמעט ולא בקרו בארצות אלו. ההסבר לכך קשור לעובדה כי בשנות השלושים מצבם של יהודי אירופה היה קשה ומסוכן ולכן התנועה הציונית העולמית העדיפה להשקיע בהצלתם של יהודים אלה שהיו קרובים אליהם יותר מבחינה תרבותית.